

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**Miha Rezar
Filozofija krize – Kriza filozofije**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Miha Rezar
Mentor: doc. dr. Andrej Kurnik
Filozofija krize – Kriza filozofije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Filozofija krize – Kriza filozofije

Osrednje vprašanje, katerega se loteva diplomsko delo, je vprašanje revolucije. Skozi tematiko krize se delo osredotoča na konstitucijo trenutne prevladujoče svetovne ideologije, v katero sta zajeta liberalna demokracija kot politični in neoliberalizem kot ekonomski sistem. Ekonomsko kriza je sprva predstavljena skozi splošen pogled, ki se uveljavlja v medijih. Nadalje pa nam marksistična analiza kapitalizma omogoča poglobljeno razumevanje trenutnega sistema in pregled možnosti za nov politično-ekonomski sistem kot izhod iz krize. Pri tem se osredotočamo na ideje filozofov, ki se s temi možnostmi ukvarjajo. Skozi preučevanje različnih dejavnikov delo poskuša zbrati indice, ki nakazujejo, da se je v krizi znašla tudi filozofija. Vloga znanosti, kot trdimo, je tako v postmodernem svetu kontradiktorna. Po eni strani razvija nove teorije, po drugi pa služi trenutni ideologiji. Vzroke za krizo filozofije zato iščemo v Freudovi teoriji fetišizma ter Lacanovem diskurzu univerze. Kot jasno posledico krize filozofije vidimo pomanjkanje konkretnosti idej ter pasivno opazovanje ponovnega vzpona radikalnih desničarjev.

Ključne besede: neoliberalizem, kriza, fetišizem, Marx, revolucija.

Philosophy of crisis– Crisis of philosophy

The central question of this thesis is one of revolution itself. Through the theme of crisis, we focus on the constitution of the current prevalent world ideology, which encaptures liberal democracy as the political system and neoliberalism as the economic system. The economic crisis is first presented through the mainstream view visible in the media. The Marxist analysis however, enables us to understand the current system from a much deeper perspective whilst also presenting us with an array of possibilities for a new political–economic system, as a way out of this crisis. We focus on philosophers who deal with these possibilities. Through understanding certain factors, we try to gather evidence, which suggests, that it is really philosophy itself, which is going through a crisis. The role of science in this postmodern world, as we claim, is of contradictory nature. On one hand it is developing new theories, on the other hand it is a servant of the ruling ideology. We find the causes for the crisis of philosophy through Freud's theory of fetishism and Lacan's discourse of the university. We consider the lack of solid ideas and the passive observation of the new uprising of the radical right as a sign of a philosophy in crisis.

Key words: neoliberalism, crisis, fetishism, Marx, revolution.

Kazalo

Kazalo.....	4
1 Uvod.....	5
2 Kriza in njene posledice	7
2.1 Splošna razlaga krize.....	7
2.2 Skriti vzroki.....	8
3 Filozofija krize in možnosti za spremembe.....	10
3.1 Oživljen Marx	10
3.2 Kritika neoliberalizma in ponujene rešitve	11
3.3 Problem idealizma in 11. teze o Feuerbachu.....	15
3.4 O spremembah in utopijah	16
4 Kriza filozofije	19
4.1 Čas za ukrepanje.....	19
4.2 Odkriti vzroki problemov znanosti	19
4.3 Diskurz univerze	21
4.4 Fetišizem	22
4.5 Pomen fetišistične utajitve	23
4.6 Sinteza Freud – Marx	24
5 Kriza levice in posledice neukrepanja.....	27
5.1 Ekonomija levice.....	27
5.2 Možnost za desnico	28
5.3 Situacija v EU.....	29
5.4 Vprašanje identitet.....	29
6 Zaključek.....	31
Literatura	33

1 Uvod

Kako to, da se vse spreminja zgolj zato, da bi ostalo isto? Vprašanja upora proti trenutnem politično-ekonomskem stanju in vprašanja revolucije ne moremo razumeti v celoti, če sprva ne pojasnimo vzrokov, ki ju zavirajo. Trenutek za takšno analizo ne bi mogel biti boljši, saj je še vedno trajajoča ekonomska kriza ponudila in še vedno ponuja neprecenljiv pogled v logiko kapitala, navezo politika – ekonomija in nemoč akterjev, ki govorijo o spremembah, ali če povemo natančneje, o filozofih.

Namen pričujočega diplomskega dela je poskus razlage, zakaj ob vsem razočaranju in nezadovoljstvu nad gospodarskim in političnim stanjem po svetu ter ob očitnem prikazu, da logika kapitala, kakršna je, vodi v ponavljajoča se krizna stanja, ne pride do sprememb.

Ob izbruhu krize je bilo čutiti nekakšno zadovoljstvo predvsem s strani levo, ali radikalno levo usmerjenih akademikov, češ naposled je le prišlo do stanja, ki smo ga napovedovali. Ekonomska kriza je pokazala pohlep lastnikov kapitala in nemoč držav, ki so domnevno sledile logiki prostega trga. Sledila so pojavljanja v medijih, govori o univerzalnem temeljnem dohodku, o možnih alternativah. Organizirane so bile konference, med drugim odmevna predavanja Slavoj Žižka, Alaina Badiouja, Antonia Negrija ter drugih o komunizmu. Kljub vsemu pa se stebri prevladujoče neoliberalne ideologije tudi v času največje šibkosti niso niti dodobra zamajali. Kje iskati vzroke za to in ali imamo opravka s krizo filozofije, sta osnovni vprašnji oziroma dilemi te diplomske naloge.

Sprva je potrebno pojasniti začetek zgodbe, zato želimo v prvem poglavju na kratko prikazati vzroke za nastanek ekonomske krize, kot so bili prikazani skozi medije, slednje dopolniti z bolj teoretskimi pogledi različnih svetovnih filozofov, od manj znanih do svetovno uveljavljenih in skozi marksistično analizo kapitalizma pripraviti teren za nadaljevanje.

V drugem poglavju bomo preučili predlagane alternative, jih poskušali razvrstiti od tistih, ki zajemajo zgolj rahle reforme, do tistih, ki predlagajo radikalne spremembe. Skozi diskurzivno analizo in interpretacijo sekundarnih virov nameravamo spoznati, ali so predlagane spremembe res nekaj novega, ali pa gre za stare ideje preoblečene v nove preobleke.

Nadaljevali bomo s psihoanalitično tehniko pogleda na dogajanje v tretjem poglavju in poskušali razjasniti neaktivnost ljudstva skozi koncept fetišizma, kot ga je razlagal Freud. Šli bomo še korak naprej in v okvir fetišizma ali natančneje fetišistične utajitve uvrstili še svetovne filozofe. Za potrebe zadnjega dela naloge bo potrebna sinteza med Marxovim in

Freudovim konceptom fetiša ter posledično povezava med fetišem in identiteto. Za dokazovanje krize bomo uporabili Freudovo metodo konstrukcije. To pomeni, da bomo skozi proučevanje različnih dejavnikov poskušali dokazati krizno stanje filozofije.

Zadnji del diplomske naloge nameravamo posvetiti problemu fašizma in korelaciji med vzponom desnega radikalizma in časi ekonomske negotovosti. Vzpon desnice želimo prikazati kot posledico strahu pred izgubo identitete, kar nam bo služilo kot pomoč pri razlagi, zakaj je vprašanje revolucije nujno tudi vprašanje identitete. Nemoč emancipatorne filozofije bomo poskušali dokazati skozi prikaz ponovnega vzpona politične (radikalne) desnice.

Hipoteza, ki jo bomo poskušali potrditi skozi celotno diplomsko delo, je, da se je filozofija znašla v krizi. Pod pojem filozofija štejemo tisto družboslovno dejavnost, ki se ukvarja s teoretskimi vprašanji o človeštvu in življenju nasploh. Pod pojem kriza pa štejemo tako pomanjkanje konkretnih in lucidno predstavljenih alternativ, pomanjkanje idej, kako naj te alternative uresničimo, ter nemoč ob ponovnem vzponu radikalnih idej, ki ogrožajo ljudi po vsem svetu, idej, ki prinašajo nadaljnje cepitve namesto združevanja. Kot daje jasno vedeti aluzija naslova diplomske naloge, jemljemo navdih iz knjige Karla Marxa *Beda filozofije*. V njej Marx ne skopari z odkrito kritiko na račun idej takratnih utopistov, še posebej na račun Proudhona in *Filozofije bede*.

2 Kriza in njene posledice

2.1 Splošna razlaga krize

Približno v letu 2008 je svet obšla vest, da se je svetovno gospodarstvo znašlo v gospodarski in finančni krizi. Učinki recesije so se med prvimi pokazali v Združenih državah Amerike, kjer je začetek krize simboliziral propad družbe Lehman Brothers, čeprav so bili indici o morebitnem zlomu prisotni že leta prej. V Sloveniji je občutenje krize vdrlo šele po parlamentarnih volitvah jeseni 2008, vzroke za to, zakaj se o krize na domačih tleh ni občutilo že prej, pa lahko iščemo v načinu poteka političnih kampanj.

Ne glede na to, kdaj je koga kriza dejansko dosegla, pa so se povsod pojavljala ista vprašanja. Kako postopati naprej? Kakšne ukrepe sprejeti, da se bomo iz krize izvlekli? Kakšen vpliv bo kriza imela na svet, nadaljnji razvoj, globalizacijo? V medijih so se pojavljali zgolj površni opisi tega, kaj je krizo povzročilo, tako da običajni posameznik niti ni vedel, zakaj gre, temveč se je zgolj sprijaznil z dejstvom, da kriza je. Večinsko mnenje medijev je sledilo razlagi, da imamo opravka s krizo kot posledico nereguliranega tveganja. Zato si poglejmo podrobnejšo razlago tega fenomena.

Egon Zakrajšek (Čibej 2008) je takrat razlagal, da so banke pokurile rezervo, ki so jo imele, s tem, ko so kupovale posojila od sumljivih poslovnežev, celo kriminalcev. Ti so namreč dajali hipotekarne kredite ljudem, za katere so vedeli, da ne bodo zmogli odplačevati kreditov, ta posojila so čez kakšen dan ali dva prodali bankam za določen profit, banke pa so z veseljem kupile ta posojila, saj je bil trg z nepremičninami stabilen, cene nepremičnin pa so hitro rasle.

Trg je temeljil na špekuliranju, Žižek je takrat za Mladino izjavil (Žižek 2008), da ni pomembno, kakšna so naša predvidevanja o uspehu nekega podjetja, temveč moramo špekulirati, kakšne bodo špekulacije drugih. O tem je govoril že Keynes, ko je primerjal trg z lepotnim tekmovanjem, kjer je zmagovalec tisti, ki izbere dekleta, ki najbolj ustrezajo splošnemu mnenju. Oziroma, ljudje morajo ugotoviti, kako bodo uganili drugi, kaj nameravajo tretji (Soros 1999, 117).

Pred krizo je tako veljalo, da banka, ki tvega, ima dobiček. Poleg tega pa se ji zaradi prikazanega dobrega poslovanja dviga cena delnic na borzi. Banke so postale preveč pohlepne, sposodile so si veliko denarja na mednarodnih trgih, zato da so prevzemale posojila, nakar se je situacija na trgu nepremičnin drastično spremenila (Čibej 2008).

Kreditiranje je vir nestabilnosti. Denar je povezan s kreditom, vendar pa se pri kreditu pojavi določeno nerazumevanje. Kreditiranje je namreč povratni pojav, odobri se ga na podlagi poročila, oziroma dokazilu o sposobnosti odplačevanja, vrednost poročila pa je povratnega značaja, kar pomeni, da o kreditni sposobnosti odločajo kreditorji. Najbolj priljubljena oblika poročila pa so bile ravno nepremičnine (Soros 1999, 116).

In ko so cene nepremičnin začele hitro padati, so ljudje raje prepustili nepremičnine bankam, kot pa da bi odplačevali kredit, saj se jim je to bolj splačalo, banke pa so ostale z izgubo. Ko so se enkrat znašle v rdečih številkah, so postale preveč previdne, niso želele posojati denarja drugim in tako je odprt trg, ki so ga na zahodu tako radi propagirali, izgubil svojo osnovno značilnost (Čibej 2008).

Zanašanje na poročilo v obliki nepremičnin je nagnjeno k vzorcu razcvet/zlom, kar pripelje do tega, da so menedžerji po vsakem zlomu preveč previdni. Trdno so odločeni, da se v tako poslovanje ne bodo več zapletli, da se ne bodo več tako izpostavili (Soros 1999, 116). Pa vendar je to tveganje zapisano v sam neoliberalni sistem, zato so tudi ponavljajoče se krize neizogibne. A te krize so drugačne od tistih pred letom 1980. To spoznanje pa razkriva globljo resnico o neoliberalizmu, kot so jo predstavili mediji.

2.2 Skriti vzroki

Pred tem obdobjem so bili sindikati močni, država pa je bila zelo socialno usmerjena. Na žalost pa je tak sistem omogočal premajhen dobiček zaradi rasti realnih plač. Vendar pa so se krize takšnega izvora ponavadi rešile same po sebi, saj je kriza pomenila večjo brezposelnost, tako da so bili delavci pripravljani delati za manjše plače. Država je krize vedno bolj znala zamejiti, skrajšati, kar je pomenilo, da so imeli delavci večjo moč pri pogajanjih, to pa je vodilo v večjo krizo. Tako so v 80. letih razpustili regulacije in začeli z širjenjem ideje o prostem trgu. Kriza, značilna za prejšnji sistem, je v neoliberalnem sistemu malo verjetna. Delavski sindikati v tem sistemu izgubijo besedo (govorimo o svetovni ravni), državna socialna pomoč postane omejena, država pa se usmeri v davčno politiko, ki omogoča profite podjetij. Tak sistem pa pušča možnost za drugačno krizo, o kateri je pisal že Marx (Kotz 2008, 175). Za takšno krizo niso odgovorni le faktorji, ki jih omenjata Zakrajšek in Soros. Če kaj, potem naslednji argumenti dokazujejo, da je tveganje notranji del kapitalizma, ter da trenutna ekonomska kriza ni le posledica nekkih napak, temveč temeljni simptom kapitalističnega sistema kot takega.

Že Marx je namreč govoril o problemu prevelike produkcije. Ko se odpre nek nov trg, oziroma, ko trg posodobi svoje tehnološke zmožnosti, se poveča obseg kapitala, s katerim razpolaga. Vendar pa Marx opozarja, da ta razširitev ni skrbno načrtovana, saj trg ne gleda na dejanske potrebe ljudi, temveč si želi zagotoviti čim večje ustvarjanje presežne vrednosti. Na tem mestu pa kapitalizem zaide v nasprotje, odvisen je namreč od kupne moči delavcev, ki ustvarjajo presežno vrednost. V primeru čezmerne produkcije delavci ustvarijo več presežne vrednosti, kot jim je povrnjene v plačah, kar povzroči krizo na trgu (Kettell 2006, 26). Tako je vzrok za vsako resnično krizo po Marxu lahko le revščina in omejenost potrošnje množic (Marx v Clement 2011, 449).

Politika je seveda prevzela stran kapitala in pozvala k reševanju te krize, uporabljali so se izrazi kot »nujno je« in »ni druge rešitve«, »gospodarstvu moramo pomagati, pa četudi z državnim denarjem«. In kljub temu, da se je ves čas zagovarjala politika prostega trga, je v času krize navadno, če država rešuje podjetja, zato da bi paradoksalno trg lahko spet prosto tekel.

Reforme Mednarodnega denarnega sklada (IMF), največkrat sprejmejo države, ki so se znašle v krizi (Pop–Eleches 2008, 1179–80), a neoliberalne reforme pomenijo možnost novih kriz. Politiki so postali lastni grobarji, kot jih je imenoval Marx. Pozivajo k trgu in še več trga, ob tem pa očitno ne opazijo, da ubijajo sami sebe s tem, ko si preprečujejo dostop do denarja in moči. Takemu javnemu samomoru še nismo bili priča (Beck 2003, 15).

Prav ta samomor je odprl nova vrata, politični filozofi, ekonomisti in ostali strokovnjaki so bili pozvani k vprašanju kako naprej. V krizi je zazevala možnost, da se odpre pogovor o drugačni družbeni ureditvi in možnosti njene implementacije. Nenazadnje je že zgodovinar Burckhardt govoril o tem, da krize pospešijo dogajanje in prinašajo novosti (Martin 2010, 307–9).

3 Filozofija krize in možnosti za spremembe

3.1 Oživljen Marx

Ko je postalo jasno, da ima kriza tudi dejanske učinke, kot sta na primer brezposelnost in propad firm, se je odprla debata o tem, kako naprej, kakšne so možne rešitve in če te sploh so. V množici mnenj, ki so segala vse od vedno bolj pogostih napovedi o apokaliptičnem koncu sveta, do tistih, ki so še vedno trdili, da ni nikakršne krize, nas zanimajo predvsem mnenja teoretikov po vsem svetu, ki so se odločili ukvarjati s to temo. Če še nadalje omejimo iskana mnenja, začrtajmo polje zanimanja na mislece, ki se ukvarjajo s problemi nepravilnosti v globalni ekonomiji in na teoretike, ki označujejo trenutni globalni ekonomsko-politični sistem kot neprimeren in usmerjen v dobrobit izbranih elit. Zanimajo nas torej »levo« usmerjeni avtorji, ki se ukvarjajo z materialistično analizo politične sedanosti, in ki ponujajo pravičnejšo vizijo prihodnosti.

Analize obstoječega stanja, kot bomo spoznali, so si več ali manj podobne. Zato si za začetek pogledajmo mnenje Mathewa Thomasa Clementa, ki poda precej dober povzetek dogajanja, na katerega bomo navezali mnenja drugih. Clement (2011, 447–463) analizira obstoječe stanje, tako kot mnogi drugi avtorji pride do zaključka, da neoliberalna logika v tem trenutku povzroča ne samo ekonomsko, ampak tudi ekološko krizo, pri čemer mu je v pomoč Marx. Stagnacija monopolnega kapitalizma je posledica vedno večje produktivnosti, medtem ko realne plače ostajajo na isti ravni že desetletja, kar pomeni, da se potrošnja ne more dvigati. Kot začasno rešitev se zato ponuja vedno večje zadolževanje, ki pa je slaba dolgoročna rešitev, vprašanje je celo, če je sploh dobra kratkoročna rešitev. Za povečanje likvidnosti se je namreč s t. i. »bail-out-i« zalagalo večje lastnike kapitala, ti pa zaradi bojazni, da jim denar ne bo vrnjen, če ga posodijo naprej, le tega zadržujejo in s tem držijo gospodarstvo v krču. Tudi če tega ne bi počeli, se zaradi samih prirodnih lastnosti kapitalizma, oziroma notranjih nasprotij, ki ga sestavljajo, ne bi otesli naslednje krize. Rešitev pa Clement tako vidi v socializmu, ki ga na kratko omeni na koncu članka.

Prodaja Marxovih del je poskočila, kot vedno v času revščine (Balantič 2008). Tudi Slovenija je dobila novo izdajo *Komunističnega manifesta*, ki so ga pospremili Slavoj Žižek, Rastko Močnik in ostali. Na splošno se zdi, da se pojma kriza ne da misliti zunaj marksistične analize, saj je bil Marx prvi, ki se je sistematično ukvarjal s tem problemom in analiziral vzroke zanj. Zato je tudi razumljivo, da so bili tako pri nas, kot tudi po svetu, večje medijske

pozornosti deležni teoretiki, ki so se že v preteklosti ukvarjali z Marxom. Poznavanje marksističnih tekstov namreč pomeni adekvatno spopadanje s problemi kapitalizma (RTVSLO 2009c).

To mnenje deli tudi Komel (2009, 593–607). Marxovi in Engelsovi teksti odkrivajo pomen kriz v kapitalističnem svetu. Te naj bi se že v 19. stoletju pojavljale vsakih pet do sedem let in za seboj vedno pustile opustošenje. A ravno zato, ker se je sistem vedno znova pobral po takšnih krizah, je bila večina ekonomistov še vedno prepričanih, da sistem deluje. Vsaka kriza je pomenila revolucijo v astronomskem smislu. Narejen je bil obrat, vse od ponovnega zagona sistema do krize in spet povrnitve v prvotno stanje.

V tem obratu pa je moč dokazati še neko trditev. Namreč, da je vsa ekonomija politična ekonomija. Intervencija oblasti z zalaganjem »velikih kapitalistov« z denarjem kaže, da je neodvisni trg neodvisen le, če ga podpira politika, s tem pa se razkrije dejansko nasprotje, njegova odvisnost (Komel 2009, 594).

V kolikor Marxa potrebujemo za to, da razkrijemo, da je prihodnost nenujna, torej, da se nič ne vodi samo po sebi, temveč je posledica političnih in zgodovinskih razmer, toliko bolj se pokaže, da je sam marksizem otrok svojega časa in zaradi specifičnih razmer, ki jih narekuje tok časa, zgolj z marksizmom ne moremo odgovoriti na vsa vprašanja trenutne krize, kjer imamo opravka s posebnim razredom, ki ga Marx ni poznal, menedžerji. Ti namreč stojijo med lastniki kapitala in delovno silo, zato je njihov položaj še posebej zanimiv (Komel 2009, 599–603).

Na to, da skozi Marxa ne moremo priti do vseh rešitev, nas je opomnil tudi Žižek (RTVSLO 2009c). Potrebno je namreč odgovoriti na vprašanja, zakaj se je Marxova plemenita ideja v udejanjenju sprevrgla v tako grozo, ter vse premisliti od začetka. Nenazadnje je potrebno razčistiti s problemom ideologije danes, saj se zdi da niso politiki lastni grobarji, kot trdi Beck, temveč to funkcijo prevzema ljudstvo. Ideologija jih namreč vodi v delovanje proti lastnim interesom. Ali če citiramo Žižka (Žižek 2010, 39): »Kdo sploh potrebuje neposredno represijo, ko pa je kokoš mogoče prepričati, da prostovoljno vstopi v klavnico.«

3.2 Kritika neoliberalizma in ponujene rešitve

Pojavlja se diskurz, da je rešitve moč najti znotraj kapitalizma. Tako je Merhar (2005, 609–620) že pred krizo menil, da je treba v neoliberalistično okolje intervenirati s Keynesom

oziroma njegovim modelom. Enako mnenje je pred kratkim izrazil tudi dr. Jože Mencinger, medtem ko se kot nasprotna stran pojavljajo tisti, ki menijo, da je potrebno dokončno sprejeti neoliberalizem (Petovar 2011). Mencinger je bil tudi eden izmed strokovnjakov, ki so podpirali uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka, čeprav z nekaj pomisleki (RTVSLO 2009b).

Jasno je, da nas je neoliberalni sistem pripeljal do stanja, v katerem smo, ter da tudi ob trditvah, da v Sloveniji ni ozke države in da je to krivo za slabo gospodarstvo, ne moremo ostati tiho. Morda že res, da se slovenska ekonomija pobira počasneje, a radikalno sprejetje neoliberalnih reform pomeni zgolj eno, vnovično krizo. Zato je to začasna rešitev, kot je začasen tudi Keynesov model, česar se zaveda tudi Merhar (2005, 618–20). Obenem tudi meni, da se bo uresničila napoved Marxa in Engelsa, da bo kapitalizmu spodletelo, ker bodo produktivne sile prerasle produkcijske odnose. Zato se ob tem poraja vprašanje, zakaj sploh intervenirati s Keynesom, zakaj ne preprosto pustiti, da kapitalizem neslavno propade. Tu se kaže fetišizem, o katerem bomo govorili kasneje.

Nazaj se ne moremo vrniti, meni Kurnik (2009, 653–699), model socialne države ali države blaginje, kot smo ga poznali po Keynesu, ne more več obstajati, zlom neoliberalizma pa kaže, da tudi v to smer ne moremo iti. Poleg tega je potrebno razčistiti pojem skupnega, kamor štejemo na primer jezik in znanje.

Tako kot so se vodilni komentatorji in politiki ob očitnem propadu unilateralizma zatekli k multilateralizmu (ne da bi se zavedali, da je že zdavnaj mrtev), so se ob propadu neoliberalizma zatekli k socializmu ali nekakšni obliki vladnega upravljanja in nadzora nad ekonomijo (ne da ni razumeli, da je njegova moč že povsem izčrpana). Zdi se, da sta ti ideologiji, neoliberalizem in socializem, edina pola sodobnega ekonomskega imaginarija in vendar nobena ni sposobna nadzirati in stimulirati produkcije v biopolitični ekonomiji (Hardt in Negri 2010, 245).

Odpira se prostor za nove paradigme: »Gre za krizo valorizacije novega vira družbenega bogastva, tako na ravni režima akumulacije kot na ravni politične ekonomije, njene kritike in politične znanosti. Alternativa, ki nastane na terenu krize, zato ne more biti vrnitev v obliko industrijske demokracije, ki je nastala v času države blaginje. Lahko je le nova oblika demokracije kot participacije novega subjekta proizvodnje družbenega bogastva« (Kurnik 2009, 668). Ta izjava je v liniji s Foucaultovo mislijo da je potrebno ustvariti nekaj, kar še ne obstaja in za kar tudi ne moremo vedeti, kaj bo (Foucault v Hardt in Negri 2010, 131).

O novih možnostih se je razpravljalo na mnogih konferencah, omenimo zgolj Subversive film festival, ki je potekal v Zagrebu, z eminentnimi gosti (Hardt, Žižek, Vattimo, Chomsky) in konferenco »On the idea of communism«, ki jo je organiziral Slavoj Žižek, kjer so sodelovali svetovno znani filozofi, ki se spogledujejo s teksti Marxa in drugih komunističnih piscev (Badiou, Ranciere, Hardt, Negri, Vattimo, Eagleton). Slavoj Žižek je v času od začetka krize verjetno napisal največ novih del, zato se bomo posvetili tudi tem knjigam.

Na konferenci v Londonu, kjer so govorili o ideji komunizma danes, in ki je bila načrtovana še pred sesutjem finančnih trgov, so se ukvarjali s tem, kaj pomeni komunizem danes. Badiou je govoril o tem, da izven ideje komunizma ne obstaja možnost za kolektivno akcijo, Žižek je govoril o pomembnosti razmišljanja od začetka. Hardt in Negri sta sledila miselnim tokovom iz njunih skupnih knjig, še posebej zadnje imenovano *Skupno*, o kateri bo več govora kasneje. Med raznimi šaljivimi opazkami je bilo zaznati nekaj stalinističnih idej, ki so prikrito spominjale na neizogibnost terorja v revoluciji. Žižek je razlagal, kako preprosto je Stalin rezal glave eliti, kar pomeni, da odstranitev menedžerjev z njegovimi metodami danes ne bi bila težka. Čeprav rečeno v šali, izjava nasprotuje besedam, ki jih je izrekel ob predstavitvi nove izdaje *Komunističnega manifesta* v Sloveniji, ko je obsojal stalinistično grozo (Fisher 2009, Marcel Štefančič 2009, Campbell 2009, 12. marec, David Broder 2009, 15. marec).

V Zagrebu je nato Žižek govoril o tem, zakaj moramo opraviti s preteklostjo in v času, ko se odpirajo možnosti za alternative, ne smemo gledati nazaj in se nostalgичno spominjati časov jugoslovanskega samoupravnega socializma. Kot že omenjeno zgoraj, je zopet opozarjal pred tem, da bi uvedba komunistične ideje, kot je bila, verjetno spet pripeljala do grozot stalinističnih razsežnosti (Subversive Film Festival 2010). Morda lahko to ambivalenco Žižka do Stalina pojasnimo skozi opombo v enem izmed njegovih najnovejših tekstov. Tu namreč razlaga o razliki med psihoanalitično in politično pozicijo, kar v politični sferi izpade teror, lahko v psihoanalizi izpade kot nekaj povsem drugega, zato Stalina razume kot dobrega zgolj v tem psihoanalitičnem smislu (Žižek 2011, 372).

Hardt je ponudil nekaj razlag iz svoje nove knjige *Skupno*, ki je bila zopet napisana v sodelovanju z Negrijem. V njej ponovno, kot že od samega začetka, z Negrijem analizirata obstoječe globalno ekonomsko in politično stanje, ter ugotavljata, kje so možne točke odpora in upora. Hardt je tako predstavil idejo, da tako kot v času Marxa, ko se je odvijala sprememba lastnine z nepremičnin na premičnine, z rente na profit, smo tudi danes priča premeni iz lastnine materialnega na lastnino nematerialnega oziroma skupnega. Gre za poskus zajetja znanja, idej, kodov, jezika, čustev, vode, zraka v procese kapitalistične prodaje. Ta

ideja ni nova, opazimo jo že pri Marxu. »To je čas, ko so celo stvari, ki so jih dotlej predajali, toda nikoli menjavali, dajali, pa nikoli prodajali, pridobivali, pa nikoli kupovali: krepost, ljubezen, prepričanje, znanje, vest itd., ko je skratka vse postalo predmet trgovine« (Marx 1957, 28).

Če ustavimo te poskuse zajetja, če preprečimo kapitalizmu lastninjenje tega skupnega, potem smo na dobri poti, da ustavimo kapitalizem nasploh. Za razliko od otipljivih vrst blaga, če naj jih tako imenujemo, gre pri skupnem za blago, ki se lažje izmuzne kapitalističnemu nadzoru. Kot primer je seveda navedeno internetno piratstvo. Nove tehnologije nam omogočajo deljenje tega skupnega, zato Hardt meni, da je to potrebno izkoristiti, kajti v nasprotnem primeru nas čaka biopolitični nadzor in hegemonija, katere se bomo še težje otresli (Hardt 2010). Kot pojasnjujeta z Negrijem (Hardt in Negri 2010, 127-131), pa je to le eden izmed treh premikov v kapitalizmu. Prvi je tako že omenjen premik iz materialnih na nematerialne dobrine. Drugi je feminizacija dela, kar pomeni fleksibilnost dela, umik od klasičnega delovnika. Prav tako to prinaša zaposlitev za krajši čas, neformalne zaposlitve. Afektivna in čustvena dela pa postajajo središčna v vseh sektorjih dela, kar sovpada z biopolitično produkcijo prvega trenda. Tretji premik je izkoriščanje novih tokov migracij, saj danes večina podjetij uporablja tako zakonite kot nezakonite priseljence kot poceni delovno silo.

Kaj pri Hardtu bode v oči, poleg dejstva, da znanje (predavanja in knjige), ki ga širita z Negrijem, prav tako dobrovoljno spuščata v tok kapitalizma, oz. za deljenje znanja izstavljata račune. V oči bode spoznanje, da četudi priznamo spremeno v procesih lastninjenja, to še ne pomeni, da bomo zgolj z zadržanjem skupnega ustavili kapitalizem. Še vedno obstaja last nad nepremičninami, nad zemljo, prav tako bi v primeru, da kapitalizmu ne priznamo lastnine nad skupnim, ostala last nad premičninami. Kapitalizma tako ne bi uničili, temveč zgolj zavrli, da se sprevrže v nekaj drugega. »Oblik intelektualnega, afektivnega in kognitivnega dela, ki v sodobni ekonomiji prevzemajo čedalje bolj osrednjo vlogo, ni mogoče nadzirati z oblikami discipline in komande, ki so bile razvite v dobi družbe tovarne« (Hardt in Negri 2010, 242). To pa lahko pomeni dvoje, priložnost za prelom, ali spet nove oblike discipline. Morda bi čakanje, da se kapitalizem uniči sam, pomenilo vedno manjše razmike med krizami. Kar pa prav tako ne pomeni nič prelomnega. Kot je opozarjal že Engels: »Doba splošne prosperitete, ki gre pred krizo, še vedno noče nastopiti. Če bo čisto izostala, bo moral kronični zastoj le z majhnimi nihanji postati normalno stanje moderne industrije« (Engels v Marx 1957, 17). Morda prihaja do dokončnega spoznanja, da sistem ne deluje, a ob vsej pasivnosti posameznikov je težko verjeti, da bi bila alternativa kakorkoli bolj demokratična.

3.3 Problem idealizma in 11. teze o Feuerbachu

Verjetno ne moremo pričakovati, da bo skupina filozofov rešila svet zgolj s konferencami, a čeprav konferenca o ideji komunizma ni bila mišljena kot iskanje odgovora na trenutno ekonomsko krizo, ampak kot je dejal Žižek, kot iskanje odgovorov na mnogo bolj pomembno vprašanje prihodnosti (Campbell 2009, 12. marec); bi pa od skupine vodilnih svetovnih filozofov pričakovali bolj konkretne odgovore, kot so jih ponudili. Nenazadnje se je ideja o tem, da so potrebne nove rešitve, porodila mnogim. Resnični problem je v tem, kako spremembe uveljaviti in če smo že pri vprašanju komunizma, kako preprečiti grozote preteklosti, ter kako počistiti z 20. stoletjem.

Žižek v svojih novejših delih podaja odlično analizo obstoječega stanja, a tako kot pri mnogih drugih teoretikih se konkretno navajanje primerov konča, ko je potrebno govoriti o prihodnosti. Materialistična analiza preteklosti ali celo sedanosti je seveda nujna, a postavlja se vprašanje, ali teoretik kot tak, v želji po predstavitvi boljše prihodnosti, nujno zapade v idealizem. Žižkovo pomanjkanje konkretnosti namreč lahko razumemo tudi kot upor proti idealizmu. Po njegovem so spremembe nujno potrebne, če ne, pravi pesimistično, nas čaka zgolj neperspektivni obstoječi zahodni model, ali pa še bolj grozni kapitalizem z azijskimi vrednotami (RTVSLO 2009a).

Morda lahko krizo filozofije vidimo ravno v tem, da če naj filozofija ostane zvesta materialistični analizi, potem ne bo sposobna proizvesti novih idej, saj bi s tem tvegala preobrat v idealizem. Nenazadnje se je v svojih napovedih zmotil tudi Marx, poznan kot odlični materialistični analitik.

Krizo filozofije lahko vidimo tudi v tem, da se ni sposobna držati Marxove 11. teze o Feuerbachu. Sveta ne moremo spremeniti zgolj z idejo, da je potrebno nekaj novega, marveč z definiranjem kaj to novo je, ter kako ga prenesti v dejanskost.

Nekje na pol poti se tu srečamo z Žižkom (2011, 350), ko pravi, da je treba na novo premisliti situacijo, v kateri smo se znašli, vendar po njegovo takojšnje ukrepanje nujno vodi v neuspeh, saj smo ujeti znotraj hegemoničnih procesov, ki nam pustijo ukrepanje zgolj do neke mere, zato obrne Marxovo 11. tezo o Feuerbachu skozi Adorna:

»Na vprašanje ‘Kaj lahko storimo?’ lahko najpogosteje odgovorim samo z ‘Ne vem’. Vse, kar lahko storim, je, da poskusim ostro analizirati tisto, kar je. Tu pa mi ljudje ugovarjajo: Kadar kritizirate, ste obenem obvezani, da poveste, kako naj stvari izboljšamo. Zame je to

nesporno buržujski predsodek. V zgodovini se je večkrat zgodilo, da so ravno tista dela, ki so sledila zgolj teoretskim ciljem, spremenila zavest, s tem pa tudi družbeno realnost« (Adorno v Žižek 2011, 350).

V teh besedah morda lahko iščemo potrditev prej povedanega, da materialistična analiza ne more ponuditi optimistične vizije prihodnosti, saj bi s takim dejanjem že zapadla v sfero idealizma.

Proti slepemu sledenju 11. teze je tudi Hage (2010, 37–41). Skozi pregled njegovega življenja ugotavlja, da je bil v mladosti še naiven, ko je menil, da sledi Marxovemu pozivu o spreminjanju sveta. V resnici jemlje opazko, da je marksizem tako družboslovna znanost, kot tudi revolucionarna teorija zgolj kot poetično. Med opisom sveta in spreminjanjem obstaja velik prepad in vsako udejstvovanje že nujno pomeni politično akcijo. Poleg tega meni, da je skrajno arogantno misliti, da je na filozofih breme spreminjanja sveta. Vloga filozofije ali širše rečeno družboslovja, je v tem, da kroti svojo strast do političnega, saj lahko v to polje posega tudi, če se drži akademskih in znanstvenih kodeksov, in morda je v tem pogledu še nekoliko zvesta tradiciji 11. teze.

3.4 O spremembah in utopijah

Da spremenimo svet, ga moramo razumeti. To pa pomeni interdisciplinarno prepletanje znanja. Kar mogoče manjka filozofom, je podrobnejše znanje psihologije, tako kot psihologom filozofsko znanje. Tako nekateri trdijo, da je že na primer Marx nevedoč zapustil polje filozofije in začel uporabljati pristope danes bolj značilne za družboslovje (Jost in Jost 2007, 298–300). Kljub temu pa s takim pristopom še vedno ostajamo v akademskem svetu.

Morda lahko razloge, zakaj je temu tako, najdemo v dejstvu, da so, sodeč po Žižku, vse humanitarne in ekološke akcije v bistvu usmerjene v spreminjanje, zato da bi vse ostalo enako. Reformizem torej ne pride v poštev, saj se je potrebno zavedati, da sovražnik ni neka skrivna organizacija, neka anonimna skupina zarotnikov, ki jih je potrebno odstraniti, da bo svet lepši. Sovražnik je kapitalizem sam oziroma njegova forma. S tem nazorno pokaže, da ne verjame v rešitve znotraj kapitalističnega sistema, ampak da je odgovore potrebno iskati nekje drugje (Žižek 2011, 351).

To novost Žižek odkriva v starem, v Leninu in Beckettu. Kot že omenjeno, vidi edino možnost »lepše« prihodnosti v komunizmu, ki pa bo na poti nujno šel skozi vrsto pomanjkljivosti in popravkov. O vzpostavljanju komunizma govori skozi Leninovo

prisposodbo plezalca, ki vedno znova poskuša osvojiti vrh, vedno znova začenja od začetka, ne zgolj od tam, kjer mu je nazadnje spodletelo ali po becettovsko: »Poskusiti znova. Spodleteti znova. Spodleteti bolje« (Žižek 2011, 405). Vprašanje, ki na tej točki ostaja odprto, pa je, kaj lahko štejemo pod pojem spodleteti. Koliko in katere žrtve so upravičene na tej poti?

Problem sprememb je tudi v ciničnem prepričanju, da sistem, ki ga podpiramo, ni najboljši, a je vsaj najmanj slab, oziroma najboljši med slabimi. Fukuyamovi trditvi, da imamo opravka s koncem zgodovine, so se mnogi akademiki posmehovali, a pogled na dogajanje razkrije, da se trenutno večina obnaša, kot da je temu res tako. Čeprav se oznanja, da obstajajo alternative, nekako nihče v njih ne verjame. Grabi nas neko prepričanje, da se bodo zadeve že nekako uredile. A kot pomnimo, je po zadnji ekonomski krizi take razsežnosti, v apatičnem neukrepanju »demokratskega« zahoda, na oblast v Nemčiji prišel Hitler (Žižek 2011, 406).

Upravičeno nas je lahko strah, katera ideologija bo prevladala, kajti bolj kot prostor za emancipatorno politiko, se odpira prostor za rasistični populizem. Bolj kot za prebujenje, gre tu za omogočanje nadaljnjega sanjanja, kot v slavnem primeru sanj očeta, ki sanja ob krsti pravkar preminulega sina, o katerih govori Freud (2001). Strah nas je lahko pred skorajšnjo gotovostjo, da imamo opravka z »doktrino šoka«, kot jo omenja Naomi Klein. To pomeni, da namesto, da bi prekinili s trenutno ideologijo, se bomo k njej še bolj radikalno vrnili (Žižek 2011, 407–8).

Vprašanje je, ali smo sploh zmožni proizvesti utopije. Če sprejmemo spoznanje, da nekaj sto, celo tisoč filozofov ne more nase prevzeti usode sveta, pa filozofiji ne moremo odpustiti pomanjkanja idej. Že res, predlagan je bil komunizem, a kaj konkretno to pomeni? Poleg ideje o vnovičnem premisleku in možnosti bolj pravične prihodnosti v komunizmu, nam ni bilo ponujeno nič. Kako konkretno naj zgleda ekonomija v tem komunizmu, z razliko od tega, da skupno ostane skupno? Na tem mestu je primerna Marxova kritika Proudhonovih idej. Tako kot Proudhon, nam še marsikateri sodobni filozof: »dolguje pojasnilo o »nastanku« tega predloga; še vedno nam ni povedal, kako se je ta posamezni človek, ta Robinzon, nenadoma spomnil, da bo svojim sodelavcem znano stvar predlagal, in kako so ti sodelavci ta predlog brez vsakega ugovora sprejeli« (Marx 1957, 27).

Tudi sociologi se ukvarjajo s podobnimi vprašanji, ali je sociologija sploh zmožna proizvesti alternativo. Tako sta Kos in Rener zapisala še danes aktualno trditev:

Kriza svetovnega sistema, se pravi kapitalistične ekonomije in liberalne države, ima seveda svoje strukturne vzroke (in učinke), a to, kar nas kot družboslovce in družboslovke lahko skrbi, je, da smo se nehali spraševati o predpostavkah svetovnega sistema in o ključnih mehanizmih njegovega

funkcioniranja. Še huje, mišljenje alternativ, utopistik, se običajno cinično zavrača kot stvar premaknjenih sanjačev, starih nostalgikov, ki so izgubili stik z realnostjo, in tu in tam kakega privilegiranega univerzitetnega profesorja, ki je tako vse troje hkrati (Kos in Rener 2001, 73–4).

Še vedno smo prepričani, da poznamo rešitve, da bomo z nekaj malimi spremembami ukrotili situacijo. Če že imamo opravka z nasprotovanjem od zunaj vsiljenih idej, žalostno spoznamo, da gre za paranoidni odziv tradicionalistov iz bojazni pred izgubo lastne identitete. Sociologija, tako kot druge družboslovne znanosti, bi se morala ukvarjati z rešitvijo iz zagate, tako pa je razpadla na množico specialnih disciplin, med katerimi so tudi take, ki iščejo zgolj tržno vrednost in delujejo v varnem zavetju univerz (Kos in Rener 2001, 74–5).

V podobni zagati se je znašla tudi antropologija. Kot menita Grimshaw in Hart (v Godina 1994, 250–3), se antropologija vse pogosteje spopada z pretirano akademskostjo, politično neangažiranostjo in pomanjkanjem stika s prakso. Iz kritike antropologije lahko potegnemo vzporednice s kritiko filozofije, prepogosto opažamo, da nekateri ne živijo tega, kar učijo, ter da razvijajo kult osebnosti. Kaže se ujetost trenutnih akademikov znotraj forme, ki odgovarja vladajoči ideologiji, h kateri se po vsej verjetnosti še bolj radikalno vračamo.

Iz tega razloga menimo, da zgolj tiho opozarjanje ni dovolj, ter da se Žižek moti, ko nas opozarja pred takojšnjim ukrepanjem. Tudi pred grožnjo bližajočega se fašističnega izbruha bi moral zagovarjati tehniko, ki jo imenuje »pretekli prihodnjik«. Ali preprosteje, že danes se obnašajmo, kot da nas je fašizem zajel v vsej svoji grozoti, ter ga poskusimo odpraviti.

4 Kriza filozofije

4.1 Čas za ukrepanje

Na koncu Žižkovega teksta *Začeti od Začetka*, lahko spoznamo, zakaj se v primeru boja proti fašizmu noče polotiti takojšnje akcije. Žižek ne verjame v parcialne boje, v to, da je mogoče znotraj kapitalizma doseči spremembe, ki bodo rešile situacijo. Gre za to, da je treba s sistemom, kot je, radikalno prekiniti, opustiti kakršnokoli upanje, da lahko kapitalizem reformiramo (Žižek 2011, 436–7). Ali kot pravi Holloway: »Minervina sova lahko le zamahne s krili in si ponovno prizadeva vzleteti. Edina resnica, ki jo lahko razgllašamo, je negacija neresnice. Za ničesar trdnega se ne moremo oprijeti, da bi zagotavljali rečeno: niti razreda, niti Marxa, niti revolucije, zgolj le gibajoče negacije neresnice (Holloway 2004, 92). Čeprav se strinjamo z navedenim, pa ne moremo mimo replike v obliki vprašanja, mar ni ravno zato skrajni čas, da ukrepamo?

Že sedaj smo presojali, ali je filozofija v krizi ali ne, ostane pa nam še razlaga možnih vzrokov za to, da se emancipatorna znanost ne more uveljaviti, poiskati moramo razloge za pomanjkanje moči prevratnih teorij.

Znanost skozi stoletja ni ostajala enaka, doživela je mnogo sprememb in skozi analizo stanja, v katerem se je znašla današnja znanost, morda lahko uzremo delno razlago za pojasnitev polja našega zanimanja.

4.2 Odkriti vzroki problemov znanosti

Močnik (2001, 97–108) ugotavlja, da teorija (s tem misli teorijo, ki zajema emancipatorni potencial in ki povečini ne odgovarja nosilcem družbeno-politične moči) izgublja, če ni že v celoti izgubila, prostor za avtonomno delovanje. Njegovi osnovni trditvi sta preprosti. Teorije skorajda ni več mogoče predavati zunaj temu namenjenih ustanov, univerz. Te pa kot svoj glavni cilj ne vidijo proizvodnje teorije. Morda res, pravi, da tudi v preteklosti temu ni bila naklonjena, a vseeno se je teorija v teh ustanovah proizvajala skozi neko gverilo, danes pa to ni več mogoče. Naj zgolj opomnimo, da Močnikov tekst izvira še iz časov pred Bolonjsko reformo, kateri se na splošno očita, da univerze še bolj približuje kapitalu.

Učinek, ki ga proizvaja trenutna situacija, je seveda jasen. Če so univerze financirane s strani oblasti, potem je razumljivo, da nosilci družbene moči ne želijo, da bi univerze proizvajale nekaj, kar bi ogrožalo reprodukcijo obstoječih odnosov. Obstoječa oblast se želi izogniti proizvodnji idej, ki bi imele prevratniški potencial. Zato se kot odličen izgovor pojavi uporabnost, ki ne samo odreši formalno oblast strahu pred subverzivnimi idejami, temveč odlično služi v proizvodnji presežne vrednosti, kot visokotehnološka rešitev za različne probleme kapitala. Logika trga tako vdira na univerzitetna tla in naročniki raziskav ponavadi želijo rezultate, ki jim bodo pomagali pri dosegu nekega cilja, ne pa vsesplošne kritike (Močnik 2001, 98–9).

Raziskovalne institucije zunaj ustaljenih ustanov so se znašle v primežu želja posameznikov in tako bodisi želijo biti preveč nepolitične, ter s tem izgubijo kakršnokoli moč vplivanja na sistem, ali pa so preveč politično usmerjene in želijo pod masko raziskovanja upravičiti določeno politično stališče, s tem pa, kot pravi Močnik, pridobijo epistemično nekritičnost. Zgodovina univerz je tudi zgodovina kriz in trenutni izgon teorije bi lahko bil vnovična prilagoditev univerz na specifično zgodovinsko okolje. Skozi zgodovino se je izgubilo zunanje merilo za kanoničnost besedil, umanjka institucija, ki presoja besedila. Skozi čas smo pridobili ogromno orodij, s katerimi lahko zapopademo besedila in jezik, a interpretacija je vedno težja, tekst se zmeraj bolj izmika.. Ko izgubimo zunanje merilo za kanoničnost, tako zapademo v trenutni paradoks, akademska skupnost določa kanon, ta pa določa akademsko skupnost (Močnik 101–103).

Teorija je pod posledicami razvoja tako rekoč izgubila stik s tradicijo, dialog pa se spreminja v neke vrste »psevdodialog«, kjer vsaka teorija konstituira sebe prek kritike drugih, včasih isti nabor tekstov prinese različen pomen in učinke, teorije ne morejo dosegati dialoga, ker se lahko med seboj zgolj spodbijajo, a še to izpodbijanje je lažno, pravi Močnik (2001, 104), saj ni skupnega polja, znotraj katerega bi se lahko preverilo ali izmerilo učinke in rezultate. Priznati je treba, da se je situacija zaostрила, ter, da je bolj potrebno ugotoviti, kako zadevo rešiti, kot pa poiskati krivce za to: »bržkone bi bilo jalovo razmišljati, ali je k temu več pripomogla odločnost zunanjih nosilcev moči, napadalnost notranjih uporabnostnih privrženecv ali cagavost tistih, ki naj bi se zavzemali za teoretsko produkcijo. Bolj smiselno bi bilo domnevati, da je prišlo do strukturne spremembe – do spremembe, h kateri so bržkone marsikaj prispevala tudi notranja dogajanja v institucijah „znanja“« (Močnik 2001, 99).

Kje iskati odgovore za naprej? Mogoče bi morali poskusiti obnoviti tradicijo marksizma in freudizma, če naj ju tako imenujemo. Obe tradiciji namreč zagotavljata reflektivno,

kritično ter samokritično branje klasičnih tekstov, obenem pa razkrivata protislovja in paradokse, ki se ob branju pojavljajo (Močnik 2001, 105).

Morda lahko upanje vidimo v vedno večji proizvodnji znanja, ki pa naj bi uhajal nadzoru svetovnega kapitala (Ule 2004, 257). Konflikt med svetom kapitala, kjer je merilo denar in svetom znanosti, kjer je pomembno znanje in informacije, so neizbežni, meni. To naj bi tudi vodilo v krize raznih razsežnosti. Misli, da je ta konflikt mogoče rešiti zgolj, če sprostimo tok znanja in osvobodimo znanost norm blagovnega trga. V konfliktu med znanjem in kapitalom naj bi obstajala možnost rešitev protislovij kapitalizma že po Marxovih teorijah (Ule 2004, 258).

4.3 Diskurz univerze

Vsekakor bi bila avtonomija univerz nujna, a če govorimo o odnosu oblasti do subverzivne teorije, nam pride na misel še neko drugo opažanje kot zgolj to, da teorija nima prostora, kjer bi se rojevala. Gre za ravno nasprotno, teorija je sprejeta v institucionalne okvire, a cena, ki jo za to plača, je izguba same subverzivne vrednosti, ki jo je nosila. Skozi procese birokratizacije in standardizacije se teorijo preoblikuje zgolj do te mere, da služi nosilcem moči. V psihoanalitičnih terminih je seveda jasno, da imamo tu opravka z Lacanovim diskurzom univerze. Teorija, ki bi lahko aktivirala množice, je tako prenesena v varno akademsko okolje, kjer je dostopna zgolj nekaterim. S prehodom v diskurz univerze umanjka absolutno znanje, opravka imamo s partikularnim resnicam (Žižek 2010a, 355).

Tako je skozi heglovsko-lacanovski jezik vednost hlapcu odvzeta in skozi transformacijo na univerzi podana gospodarju. Logična posledica tega je, da se nosilci politične moči skozi posedovanje te vednosti lahko ubranijo njenega subverzivnega potenciala (Lacan 2008, 29–32). Zaradi množstva liberalnih resnic, nihče v resnici ni odgovoren za prav nič, saj je gospodar skrit za vednostjo. To lahko spoznamo skozi Močnikovo razlago o medsebojnem spodbijanju teorij. Vse postane relativno. Teorija nima polja, na katerem bi bil možen dialog, plava v morju relativnosti, kjer je lahko vse res in kjer so vsi lahko označeni za lažnivce s političnim motivom. To pa zagotovo pomeni izgubo emancipatornega potenciala v boju proti vladajoči ideologiji. Skozi ta diskurz niti ni možno uhajanje (prevratnih) znanj, na način, kot ga omenja Ule.

Kar je še bolj perverzno, s strani kapitalizma smo sami pozvani naj pomagamo ustvariti bolši svet. Večina marketinga trenutnega desetletja temelji na humanitarnosti, na reklamah, ki zagotavljajo, da bomo z nakupom nekega izdelka pomagali otrokom v Afriki ipd. Skozi

potrošništvo smo tako že avtomatično postavljeni v situacijo kjer navidezno rešujemo svet. Kritika kapitalizma oz tradicija leta 1968, je tako že sama zajeta znotraj produkcije. Seveda se kot povzročitelj raznih svetovnih problemov, nikoli ne omenja problema produkcije in presežne vrednosti kot take (Žižek 2010a, 353–8).

4.4 Fetišizem

Diskurz univerze seveda poteka nezavedno, kot je tipično v svetu psihoanalize. Drug pojav, na katerega je potrebno opozoriti, se poslužuje podobnih mehanizmov. Govorimo o fetišizmu, ki po Freudu pomeni razcep jaza, oziroma o fetišistični utajitvi. Freud namreč razlaga fetišizem zgolj v dveh zelo kratkih esejih, kjer izvor fetišizma navezuje na strah pred kastracijo. Kot je znano, je kastracijski kompleks bolj znan kot Ojdipov kompleks, ena izmed osrednjih tem Freudove psihoanalize.

Kakšna je izvorna zgodba fetišizma? Otrok je soočen z grožnjo kastracije, bodisi zaradi onaniranja ali drugega nedovoljenega početja. Otrok, strogo prepričan, da oba starša posedujeta enak spolni organ, torej penis, se ideji kastracije sprva posmehuje. Ob spoznanju, da mati nima moškega spolnega organa, oziroma, ko pogled na njen spolni organ razkrije navidezno spoznanje, da je bilo nekaj odstranjeno, se zave resničnosti kastracijske grožnje.

Če to spoznanje ne vodi v razrešitev Ojdipovega kompleksa, pride do razcepa jaza, ki se zgodi v danem trenutku spoznanja, da je kastracijska grožnja resnična. Razcep omogoči osebi nadaljnje prepričanje, da mati poseduje falos. Glavni indic za to teorijo Freud vidi v spoznanju, da je fetiš ponavadi objekt, ki ga je oseba videla ravno pred spoznanjem resničnosti grožnje (podobno se žrtve travmatične amnezije spomnijo zgolj neke nepomembnosti, za katero ponavadi velja, da se navezuje ravno na dogajanje pred travmatičnim trenutkom, ki je zahteval pozabo) (Freud 1897, 419–424). Skozi razcep je namreč materin falos še mogoč. Gre za fetišistično utajitev, ki je najbolj ponazorjena v stavku: »Saj vem, pa vendar« (Johnston 2007, 71). Na nivoju vednosti je neko spoznanje dognano, pa vendar se nezavedno obnašamo, kot da ne bi bilo. Žižek in nekateri drugi teoretiki na tem mestu vpeljujejo pojem cinizma, za nas je izraz fetišizem bolj natančen, saj v nadaljevanju odkrivamo pomembnost objekta.

Freudove metode konstrukcije so morda premalo dokazane, a za nas ni pomembno, ali Ojdipov kompleks res poteka po korakih, ki jih je skonstruiral Freud. Gre za preprosto opažanje, da stvari ponavadi res iztečejo tako, kot da Freudova zgodba drži. Postavljeni smo

na začetek Freudovega raziskovanja, vemo, da imajo psihološki procesi nek specifičen iztek, Freuda je zanimalo, kaj ga povzroča, a zaradi pomanjkanja direktnih dokazov je bil prisiljen zgodbo konstruirati iz raznih indicev. Za nas v tem trenutku ni toliko pomembna zgodba, kot opazanje, da fetišizem obstaja, ter da imamo opravka z razcepom. Tudi mi smo prisiljeni v konstrukcijo.

4.5 Pomen fetišistične utajitve

Zakaj je za nas pojem fetišistične utajitve tako zelo pomemben? Za razliko od diskurza univerze, kjer se lahko iz navidez brezizhodne pozicije rešimo skozi diskurz analitika, razkrijemo, da se vednost institucionaliziranih posameznikov prenaša h gospodarju, ob tem pa spoznamo, da je gospodar nek nihče, subjekt, ki se zgolj pretvarja, da vodi zadeve, čeprav je v bistvu prevarant, ki jih sploh ne obvlada. Gospodar je tako na svoje mesto postavljen zgolj zaradi neke kontingence. Gospodarji se menjajo, medtem ko pozicija gospodarja ostaja večna. To razkritje in zapolnitev pozicije gospodarja z analitikom, naj bi v teoriji omogočala nastop prave subverzivnosti (Miller 1983, 108)

Fetišizem pa je pojav, ki omogoča večni razcep. Lahko razkrijemo, da oblast postavlja zakone, ki se jih ne drži, lahko pokažemo na žrtve, ki jih povzroča neoliberalizem. WikiLeaks lahko objavi tisoče podatkov o početjih na vojnih območjih in o dogovorih znotraj diplomacije, pa vendar nam fetišistična utajitev omogoča, da se vedemo, kot da to ni res. V resnici smo vsi cinični, govorimo, da je liberalna demokracija skupaj s kapitalizmom zgolj najboljša od slabih sistemov in razmišljamo o utopičnih rešitvah, obenem pa se vsi vedemo kot Fukoyamovci. Obnašamo se kot, da so nihanja na trgih nekaj, kar se dogaja neodvisno od vsega, še naprej množično nakupujemo, ker se v resnici vedemo, kot da ni druge opcije.

V tem morda lahko iščemo uspehe in neuspehe kapitalističnega sistema. Kapitalizem s tem, ko se ne proglašja za končno rešitev, vedno išče nove možnosti, se transformira in kar je ključnega pomena, na kulturni ravni vedno ponuja nove objekte. Predpogoj tega procesa pa je ekonomska uspešnost. S tem, ko se ekonomija ustavi, začne slabeti tudi vse, kar je nanjo vezano – politična ideologija in kultura, ki jo spremlja. Na tej točki se lahko zgodi trenutek praznine, umanjka objekt. Ravno v času, ko ni novih idej, pa ima možnost za uspeh totalitarizem, trdi Arendt (2003, 425–553). Totalitarizmi pa so poznani po svojih grozotah. »Dobra« stran totalitarizma je, da je vezana na močan objekt, ki pritegne množice, natančneje

na vodje. Po njihovi smrti se največkrat sistem sesuje, ker ni zmožen proizvesti novega objekta. V takem trenutku pa lahko zopet vpade kapitalizem.

Ta cikel je zmožno prekiniti zgolj, če se razkrije celotna zgodba fetišizma na delu. A zavedanje samo ni dovolj, saj mehanizem utajitve omogoča vedno nove razcepe v obliki: vem, da je na delu fetišizem, pa vendar se vedem kot, da bo zgolj opozarjanje na problem rešilo situacijo. Skratka potreben je prelom, dogodek defetišizacije.

4.6 Sinteza Freud – Marx

Naj tej točki morda lahko še z marksistične strani pogledamo v srž problema. Holloway (2004, 46–97) namreč ponudi odlično izhodišče za sintezo Freuda z Marxom. Proces fetišizacije je proces odtujitve, namesto odnosa med subjekti imamo opravka z odnosom med rečmi. V tem procesu nastajajo objektivizirani subjekti in subjektivizirani objekti. In čeprav marksistični pisci namenjajo več poudarka subjektom, ki jih je doletelo »postvarjenje«, ki ga omenja Lukacs, pa je vredno pogledati še drugo stran, namreč objekte, do katerih se obnašamo, kot da premorejo neko subjektivnost.

Gre namreč za čisto freudovsko definicijo fetiša, za objekt, ki skriva nekaj več. Nedvomno je pomembno zavedanje, da delavci ustvarjajo presežno vrednost, ter da se delo in človeška delovna sila obravnavata kot reči, a s psihološkega vidika je morda bolj zanimivo opazovanje, kakšen je naš odnos do objektov. Stvari, ki jim pripisujemo pomen, so del vsakdana, gre za neverbalno komunikacijo skozi označevalce, ki jim pomen daje kultura. Tako imamo opravka s celo vrsto produktov, za katere lahko trdimo, da učinkujejo kot falični nadomestki, na primer avtomobile, v čisti osnovi pa je centralni falični nadomestek, ki ga ustvarja kapitalizem, denar.

V osnovi to potrjuje Freudovo tezo o tem, da je seksualnost povsod, odpira pa možnost nadaljnje analize vzročnosti med evropsko obsedenostjo s seksualnostjo ter vznikom kapitalizma prav tu. Na konferencah o alternativah nismo zasledili nobene omembe, kako osvoboditi stvari presežnih pomenov. Uporabna vrednost je prav tako lahko zgolj subjektivno določena, od določanja te vrednosti do pripisovanja presežne vrednosti pa je zgolj en korak, naslednji že vodi v oblikovanje ideologij. Naloga filozofov bi tako morala biti demistifikacija stvari ter večje posvečanje pozornosti psihologiji posameznika, saj se z njim odpira edina prava pot v emancipirano alternativo.

Ali je fetišizem že izvršeno dejstvo ali proces in zakaj je razlika pomembna? Po Hollowayu sodeč imamo opravka z dvema pristopoma. Fetišizem lahko jemljemo kot zaključeno dejanje, t. i. »trdi fetišizem«, a nam to ne odpira nikakršnih možnosti za upor. Če sprejmemo trdi fetišizem za dejstvo, potem smo tudi sami fetišisti. Za teorijo emancipacije bolj optimistična opcija je sprejemanje fetišizma kot tekočega procesa, ki se vedno znova vzpostavlja (Holloway 2004, 76–97). Glede na to, kako se mora tudi sam kapitalizem vedno znova vzpostavljati, prehajati skozi spremembe, lahko rečemo, da je to tudi bolj prepričljiva teza.

Če imamo opravka s procesom, ki se mora vedno znova udejanjati, potem obstaja možnost prekinitve tega procesa. Ali kot skrajšano pove Holloway (2004, 98–107), skupaj s fetišizmom se vzpostavlja tudi antifetišizem. Še vedno pa si lahko postavimo vprašanje, zakaj ob vsem tem znanju, fetišizma še nismo presegli. Problemov tu je več.

Kot prvo, ali naj skupina ljudi, ki jim je dana vednost o procesu fetišizacije, vodi druge skozi proces osvobajanja. Zgodovinska dejstva bi nam kazala, da ne. Avantgarda ali partija se v preteklosti ni izkazala kot primerna. Spomnimo naj zgolj na Bakuninov spor z Marxom glede začasne oblasti. Ko Bakunin govori o nujnosti družbene revolucije pravi: »Revolucija ne sme biti izvedena za ljudi, temveč jo morajo ti izvesti sami«, ter dodaja: »do Revolucije ne bo prišlo zahvaljujoč premoči revolucionarnih sil dežele, iz katere bo izšla, torej iz ene same točke ali centra [...] (tj. s pošiljanjem diktatorskih komisarjev, ki vsilijo „partijsko linijo“« (Bakunin 1986, 175). Poleg tega zavest sama še ni dovolj, kot smo razložili zgoraj, fetišizem omogoča vedno nove razcepe in s tem preprečuje revolucionarno dejanje. Na tem mestu trdimo, da je vidna kriza filozofije.

Drugič, mar ni večina marksističnih analitikov preveč optimistična. Potrebna je obrazložitev. Ali niso skozi logiko kapitalizma marksisti sami klasični fetišisti, ko vidijo za objektom nekaj več, kot je v resnici? V delavskem razredu vidijo nosilce uporne moči, kot bi sami zanikali njihovo kastracijo. Kot da imamo opravka s proletariatom, ki mu je bila odvzeta moč, ne da bi sam v to privolil, kot da ne bi sami dovolili »postvaritve«. Fetišizem se kaže prav v tem upanju in nedejanju.

Tretjič, razčistiti je potrebno s pojmom pravičnosti. Če se v neoliberalni ideologiji smatra, da je pravično, če nekdo zasluži več kot drugi, ker je bolj sposoben, ker se je bolje znašel, ker ima več sreče, kakšna je potem komunistična ideja pravičnosti. Na eni strani imamo opravka z levico, ki še vedno upa, da se bo vzpostavila politika prostega trga, ter da bo to rezultiralo v blaginji vseh, da bomo to dosegli z umikom politike iz ekonomije, paradoksalno ravno skozi poseg politike, na drugi strani pa radikalno levico, ki čaka na revolucionarni preobrat. Njihov

problem pa je ravno vprašanje pravičnosti, namreč če uveljavimo enakost vseh, potem morda zavremo ambicioznost nadpovprečnih, ter spodbujamo pasivnost, obenem pa skrivamo neaktivne.

Če znotraj komunistične ideje dovolimo prosto trgovanje, potem spet neizbežno pride do neenakosti in vzpostavitve kapitalizma znotraj komunizma. Če je država lastnik, potem spet dajemo prevelika pooblastila vodilnim. Če je v vodenje vključeno celotno ljudstvo, ali ne vodi to v zmedo in težave z odločanjem. Vse to so dileme, na katere nismo slišali odgovorov. Tam, kjer ni odgovorov in idej, pa se odpirajo vrata totalitarizmom.

5 Kriza levice in posledice neukrepanja

5.1 Ekonomija levice

Vsaj v Sloveniji smo od t.i. socialdemokratov strank pričakovali povratak k Keynesu in socialni politiki, a zgodilo se je ravno obratno, stranke, ki imajo sedeže v parlamentu in se opredeljujejo kot levo usmerjene, socialne, delujejo ravno nasprotno. Govorilo se je, in še vedno se, zgolj o zmanjšanju stroškov, o varčevanju, o tem, da je bilo preveč vmešavanja v trg in da se je zato sesul. Prikazala se je ekonomska podstat večine levih strank, ki je neoliberalna. Že na tem mestu bi lahko govorili o vzponu desnice, saj, kar se ekonomskih načel tiče, na politični sceni ni prave alternative.

A vzpon desnice je še bolj udaren, na sceno po vsej Evropi prihajajo ne samo ekonomsko desne, temveč tudi svetovnonazorsko politične stranke. Levica se je znašla v krizi identitete, želi delovati socialno, a ji neoliberalna ekonomska osnova tega ne omogoča. To se odraža v negotovosti, v zmanjševanju socialnih pravic in s tem povezanimi nemiri. Levica ne more voditi leve politike, saj ji ekonomski nastavki tega ne dopuščajo.

Taka politika je v času ekonomskih primanjkljajev seveda neučinkovita in prinaša še dodatne negotovosti, to pa omogoča vzpon desnim strankam. Te delujejo bolj avtoritarno, so tiste, ki ljudem ponujajo krivca in negotovost spreminjajo v sigurnost. Odgovornost za nastalo krizo se lahko obesi na nekaj posameznikov in ljudstvo lahko izrazi svojo jezo, ter jih javno linča. Politika desnice s seboj nosi popoln smisel, vse je jasno, vodja stranke nam pokaže zarotnike, tiste, ki se skrivajo za vsem, kar je narobe in skozi mehanizem projekcije se lastna notranja jeza preobrazi v sovraštvo do Drugega, kar vzpostavlja izhodišče za množično paranojo. Kot pravi Žižek: »populizem ostaja različica politike strahu: množico mobilizira s sejanjem strahu pred pokvarjenim vsiljivcem« (Žižek 2010, 58).

Naloga filozofije na tem mestu bi bila ponuditi podobo nove levice, izraziti njena moralna in etična načela, ter predvsem pokazati jasno zastavljeno ekonomsko alternativo. Iz teh alternativ bi lahko izšla družbena gibanja, ki bi v manjšem merilu imela možnost prikazati, kako alternativa deluje. Ta model bi lahko ob zadostni podpori ljudstva uporabili v širšem merilu. Ob pasivnem čakanju in organiziranju konferenc, katerih vstopnina presega tedensko plačo delavca, ter izražanju slabo dorečenih alternativ, ne moremo pričakovati »boljše« prihodnosti.

5.2 Možnost za desnico

Ideologija danes deluje vedno bolj na fetišističen, kot običajen simptomalen način, saj fetiš omogoča lažje shajanje z realnostjo. A opravka imamo z dvema fetišizmoma. Prvi je že omenjeni permissivno-cinični (omogoča delovanje v kapitalizmu, ob ohranjanju videza, da v resnici v kapitalizmu ne verjamemo). Drugi je populistično-fašistični, ki: »pa zadeva napačno identifikacijo tako same narave antagonizma kot tudi sovražnika: razredni boj je premeščen, na primer, na boj proti Židom« (Žižek 2010, 63). Tako je v skladu s Freudovo razlago fetiša, Žid zadnja stvar, ki jo fašist vidi preden je soočen z razrednim bojem. Demistifikacija fetiša je v obeh primerih težavna, v primeru fašističnega fundamentalizma verjetno še težja (Žižek 63–64).

Ob pasivnosti množic, neslišnem glasu filozofov ter pomanjkanju novih idej, se odpira prostor za bolj nevarne ideje. Načeloma imamo opravka z konceptom komunitaristične desnice (Kopač 2005, 57). Za razliko od klasičnega neoliberalizma nosi ta politika s seboj še moralne ideje v smislu, spoštuj avtoriteto, da bo ta spoštovala tebe, in ideje enotnosti skupnosti. Socialnih pravic naj bodo deležni le tisti, ki prispevajo k dobrobiti skupnosti, torej tisti, ki delajo. Na praktični ravni se to pogosto meša še z nacionalizmom, tako da se kot sovražnika prikaže tudi imigrante, ki sicer delajo, vendar so prikazani kot tisti, ki kradejo službe domačim ljudem, s tem pa je delno razložen problem brezposelnosti.

Globalizacija je povzročila vrsto problemov, ki se tičejo fundamentalizma kot takega. Stik različnih kultur je prinesel spore, na katerih se hrani politična desnica (Davidson, Harris 2006, 47–9). Problemi so obstajali že pred finančno krizo, le da je slednja še dodatno spodbudila fašističen diskurz v politiki in mu dala nov zagon. Identitetna kriza leve je onemogočila nastanek države blaginje, nezadovoljstvo ljudi pa se da veliko lažje kanalizirati skozi populistične izjave in kazanjem prsta na krivce. Že res, da ljudstvo ni pripeljalo ekonomije v krizo, a podpirali so tiste, ki so jo. Povratak v varni nacionalizem in protekcionizem je veliko lažji kot razmišljanje o tem, kako reagirati in kaj vse spremeniti.

Ljudje ne želijo prevzeti odgovornosti, medtem pa je politika v veliki meri postala mehanizem medsebojnega obtoževanja. Diskurz desnice je toliko bolj uspešen, saj v sebi nosi dovršen sistem paranoje, paranoiku pa je nemogoče dokazati, da je paranoiden. Vedno se odkriva nove zarote, povezave, za vsako odločitvijo se skriva nek radikalni Drugi, ki nas ogroža.

Vzorci iz zgodovine se tako ponavljajo, vzpon desnice ni zgolj reakcija, temveč posledica dovršene ideologije, ki je izkoristila dane razmere in ni zgolj posledica razmer, kot to ni bil

italijanski fašizem (Roberts 200, 37–40). Tudi nemški nacizem je bil odgovor na socialno krizo, ki je pestila Nemčijo po prvi svetovni vojni. Problem vzpona desnice je napačna strategija odgovorov levece na ponavljajoče se krize, ki jih proizvaja kapitalizem. S tem, ko sledi ekonomskemu sistemu, ki je v svojem bistvu konservativen (vzpostavlja hierarhične odnose, ekonomske elite), ne more rešiti krize.

5.3 Situacija v EU

Minkenberg in Perrineau (2007, 29–35), ugotavljata, da se radikalna desnica v državah EU hrani z nezadovoljstvom socialnega stanja in integracijo novih držav članic. Že na volitvah za Evropski parlament 2004 je kazalo, da bodo določene radikalno desne stranke dosegle opazno podporo ljudi. Te stranke večinoma ne podpirajo članstva v EU in želijo iz skupnosti izstopiti. Še večjo podporo so te stranke dobile na zadnjih volitvah 2009. Večino v parlamentu imajo desno usmerjene stranke, vendar imamo opravka z bolj »umirjeno« desnico, kot na ravni nacionalnih držav. Koncept državljanstva, ki ga tako zajema duh evropskih institucij, se na videz sicer tepe s konceptom komunitaristične desnice, saj predpostavlja postopno razgradnjo nacionalnega državljanstva in s tem večji individualizem, vendar pa bi taka novonastala skupnost verjetno prej ali slej podlegla protekcionizmu kot odzivu na katero izmed bodočih kriz in s tem se zopet vračamo k komunitaristični desnici.

EU na splošno bolj ohlapno določa pravice ljudi, ki niso iz držav članic, obenem pa jih izkorišča kot delovno silo, s tem so tisti, ki so najbolj izkoriščeni, obenem tudi tisti, ki imajo najmanj pravic.

5.4 Vprašanje identitet

Vprašanje vzpona desnice, rastoče podpore slednji med delavci, je tudi vprašanje identitete. Oesch (2008, 349–52) pravi, da sodeč po raziskavah izvedenih v mnogih državah t. i. zahodne Evrope, vprašanje izgube identitete prednjači pred socialnimi razlogi, politiki pa vsekakor znajo oboje povezati in govorijo o tem, kako bodo tujci prevzeli naše službe, zatem pa se skozi razmnoževanje lotili še razgradnje naše identitete. Da so uspele desne populistične stranke v zahodni Evropi zgolj z vprašanjem imigracije in brez omenjanja socialnih problemov in problemov korupcije, ugotavlja tudi Ivarsflaten (2008, 3–6).

Prvotni odziv ksenofobije sproži potrebo priseljencev po oblikovanju diaspor, ki se običajno morajo zateči k bolj radikalni politiki, če želijo obdržati identiteto. To pa sproži še hujši odziv desnice, pa čeprav s tem zdravi simptom, ki ga je povzročila sama. Tako opisani proces ji omogoča kontinuiteto.

Tako v Franciji, kot tudi v Sloveniji je situacija podobna. Desnica se skozi svoj diskurz lahko znebi dveh muh na en mah, kriminalizira priseljence, obenem pa kot Druge predstavlja tudi levico, ki status quo poskuša preseči (Van der Valk 2003, 309–15). Mitologije so predvsem v Sloveniji zelo bogate. Prav tako kot tujci, tudi levičarji v desničarskem diskurzu predstavljajo tistega komunista, ki želi razbiti nacionalno enotnost in ustvariti komunistično internacionalo, v kateri bi izgubili narodno identiteto.

Naloga filozofov pa bi morala biti ravno v tem, da razložijo, zakaj je potreben nov koncept identitete, identitete kot postajanja. Anti-identitetni boj je namreč boj proti fetišizaciji (Holloway 2004, 90–5). Ne moremo se strinjati z razlago Hardta in Negrija (2010, 327–37), da se možnost upora skriva v multitudi, saj je problem obstoječih uporniških skupin v njihovi identiteti. Ta je namreč oblikovana kot identiteta proti nečemu, kot neka partikularna identiteta potrebna za dosego cilja, ki pa se ne razgradi, ko je cilj dosežen. Še bolj radikalno se drži skupnosti v strahu pred lastno izgubo. To pa vodi v radikalnosti, ki so nam dobro poznane.

6 Zaključek

Skozi pregled trenutne ekonomske krize smo se poskušali dotakniti vprašanja revolucije. Spoznanja, ki smo jih pridobili skozi analizo virov, niso spodbudna. Prepričanje, da je trenutna kriza učinek preveč pohlepnih bank, se je usidral v medijski diskurz, medtem ko ljudje zgolj stalno godrnjajo o politiki in ekonomiji, kot bi nekako uživali v tej poziciji.

Če kdaj, potem danes nujno potrebujemo aktivno filozofsko srenjo, saj nas zgodovina uči, da so podobne krize rezultirale v totalitarizme. A pregled tekstov, ki so bili objavljeni po krizi, in predavanja, ki so potekala na to temo, ne prinašajo nič konkretnega. Neoliberalni sistem je dobro preučen, teksti Karla Marxa pa ponujajo mnogo odgovorov, ter ustvarjajo neko enotnost med filozofi levice o tem, da je sistem trenutno slab.

Predlagane alternative se gibljejo vse od reform znotraj kapitalizma do radikalnih idej kot je novi komunizem. Problem, ki ostaja, pa je povečati vpliv prevratne misli v svetu ter konkreten načrt o tem, kakšna točno naj bo alternativa, kakšna naj bo ekonomija prihodnosti, ter kako uveljaviti te radikalne misli.

Na tej točki filozofi umolknejo, a kot že omenjeno, bilo bi skrajno arogantno pričakovati, da bo skupina filozofov rešila vse probleme sveta. Vseeno bi zaradi grožnje temne prihodnosti pričakovali več aktivizma od ljudi, ki se ukvarjajo z vprašanjem emancipacije, več ulične udeležbe in pogovorov z vsakdanjim človekom. Tu se kažejo razpoke v delovanju filozofije. Pogosto se misli, da je filozofija zgolj neko prazno govorjenje, neskončno debatiranje o postranskih zadevah. A filozofija je čisto nasprotje tega, ukvarja se z dejanskimi problemi in jih poskuša rešiti. Žal pa imamo opravka s šumom v komunikaciji. Ob zaprtosti filozofskih krogov in občasni nezmožnosti približanja težkih filozofskih pojmov ljudem, se razdalja med idejo emancipacije ter subjekti njene izvršitve stalno širi.

Razloge za to smo našli, spremembe v delovanju in financiranju univerz silijo akademike k razvijanju idej, ki imajo uporabno in ne teoretične vrednosti, s tem pa zapirajo prostor, kjer je teorija nekoč najbolj uspevala. Neodvisnost raziskovalcev je tako ogrožena, saj morajo zaradi lastnega preživetja pristati na dane pogoje. Diskurz univerze je stvar vsakdana, kapitalizem ne zatira vseh radikalnih misli, mnogo jih pretvori skozi razne institucije, ter jih pretvori iz groženj v neškodljivo znanje. Fetišizem omogoča nova spoznanja, a stare vzorce vedenja. Stalno novi razcepi omogočajo kritiko družbe, obenem pa normalno funkcioniranje znotraj nje. Tako tudi filozofi sledijo postavljenim institucionalnim okvirom ob zavedanju, da

jih prav ti okviri onemogočajo. V tej fetišizaciji vidimo potrditev naše hipoteze, filozofija je v krizi.

Razčistiti je potrebno s pojmom identitete, ta namreč mora postati fleksibilna, možna vedno novih razgradenj in vzpostavitev, kajti s tem se odrešimo grožnje fašizma. Da bi razumeli identiteto posameznika, pa je zopet treba med ljudi, spoznati, kako funkcionirajo. Proletariat je potrebno razumeti skozi logiko kapitalizma in ga skozi to logiko tudi spreminjati, če nanj gledamo skozi marksizem, spet zapademo v fetišizem, vidimo več, kot je.

Delovanje subjektov, kot da so objekti, je posledica stalno obnavljajočih se procesov. Te procese je treba analizirati, spoznati, da so subjekti tako vlogo sprejeli nase. Tu se razkriva vprašanje identitete; slepo pričakovanje, da bo nekega dne vse zadelo spoznanje o tem, kako so izkoriščani, je brezumno. Marksistična analiza kapitalizma omogoča materialistično družboslovno znanost, a problem se skriva v tem, da imamo opravka s pogledom, ki izhaja »od zunaj«, takšna analiza pa onemogoča spremembe »od znotraj«. Menimo, da je kapitalizem in nanj vezane identitete mogoče spremeniti zgolj skozi kapitalizmu poznane norme. Zavedanje je le del problema, kriza, ki jo mora filozofija prebroditi, pa je kriza dejanja. Preveč je govora o tem, kakšna je sedanjost, premalo pa o tem, kakšna bi morala biti prihodnost in kako jo uresničiti.

Morda lahko delček upanja vidimo v navdušenju Žižka nad serijo Heroes, kjer imamo opravka s skupino ljudi, ki svoje supermoči poskušajo uporabiti za dobre namene, medtem ko se borijo proti kooperacijam, ki želijo njihove sposobnosti izkoristiti (Žižek 2010a, 376). Mar nismo danes v ravno taki situaciji? Prevratno znanje se želi zajeti v sisteme produkcije, naša naloga pa je, da tega ne dopustimo. V dobi globalizacije in virtualnih povezav je oblikovanje skupine z zavedanjem in željo po dejanju nedvomno mogoče.

Literatura

- Arendt, Hannah. 2003. *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Študentska založba.
- Bakunin, Mihail. 1986. Mihail Bakunin. V *Antologija anarhizma*, ur. Mitja Maruško in Rudi Rizman, 155–263. Ljubljana: Krt: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Balantič, Polona. 2008. *Kriza spodbudi strast do Marxa*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/kultura/knjige/kriza-spodbudi-strast-do-marxa/156992> (21. avgust 2011).
- Beck, Ulrich. 2003. *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
- Broder, David. 2009. *Report of conference 'on the idea of communism'*. Dostopno prek: <http://thecomune.co.uk/2009/03/15/report-of-conference-on-the-idea-of-communism/> (21. avgust 2011).
- Campbell, Duncan. 2009. *Move over Jacko, Idea of Communism is hottest ticket in town this weekend*. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/uk/2009/mar/12/philosophy> (21. avgust 2011).
- Clement, Matthew Thomas. 2011. 'Let Them Build Sea Walls': Ecological Crisis, Economic Crisis and the Political Economic Opportunity Structure. *Critical Sociology* 37 (4): 447–463.
- Čibej, Boris. 2008. Finančna kriza za telebane. *Delo, Sobotna priloga*, 10–12 (11. oktober).
- Fisher, Mark. 2009. *A return to communism?*. Dostopno prek: http://www.lacan.com/essays/?page_id=99 (21. avgust 2011).
- Freud, Sigmund. 1987. *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- 2001. *Interpretacija sanj*. Ljubljana: Studia Humanitas.
- Godina, Vesna V. Recenzija *Anthropology and the crisis of the intellectuals*, Ana Grimshaw, Keith Hart. *Družboslovne razprave* 10 (17/18): 250–253.
- Hage, Ghassan. 2010. Thesis Eleven: Negotiating the Passion for the Political. *Thesis Eleven* (100): 37–40.
- Hardt, Michael in Antonio Negri. 2010. *Skupno*. Ljubljana: Študentska založba.

Hardt, Michael. 2010. *Zajedničko u komunizmu*. Dostopno prek: http://www.subversivefilmfestival.com/subff2010/index_direkt_det.php?tekst_id=186&menu_id=30&sm_id=75&spn=1 (21. avgust 2011)

Holloway, John. 2004. *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.

Ivarsflaten, Elisabeth. 2008. What Unites Right-wing Populists in Western Europe? Re-examining Grievance Mobilization Models in Seven Successful Cases. *Comparative Political Studies* 41 (1): 3–23.

Johnston, Adrian. 2007. The Cynics' Fetish. Slavoj Žižek and the Dynamics of Belief. *International Journal of Zizek Studies* 1.0. Dostopno prek: <http://zizekstudies.org/index.php/ijzs/article/view/8/24> (21. avgust 2011).

Jost, Lawrence J. in John T. Jost. 2007. Why Marx Left Philosophy for Social Science. *Theory & Psychology* 17 (2): 297–322.

Kettell, Steven. 2006. Circuits of Capital and Overproduction: A Marxist Analysis of the Present World Economic Crisis. *Review of Radical Political Economics* (38): 24–44.

Komel, Mirt. 2009. Od Marxove kritike politične ekonomije do Burnhamove teorije o menedžerski revoluciji. *Teorija in praksa* 46 (5): 593–607.

Kopač, Anja. 2005. Od brezpogojne k pogojevani državi blaginje – spremembe v konceptu državljanstva. *Družboslovne razprave* 21 (49/50): 51–64.

Kos, Drago in Tanja Renner. 2001. Ali je sociologija sposobna proizvesti utopije – alternative? *Družboslovne razprave* 17 (36): 73–77.

Kotz, David M. 2008. Contradictions of Economic Growth in the Neoliberal Era: Accumulation and Crisis in the Contemporary U.S. Economy. *Review of Radical Political Economics* (40): 174–188.

Kurnik, Andrej. 2009. Kriza in delo v konstituciji. *Teorija in praksa* 46 (5): 653–669.

Lacan, Jaques. 2008. *Hrbtna stran psihoanalize*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Miller, Jaques-Alain. 1983. Teorija je jezika (Zasnutek). V *Gospodstvo, vzgoja, analiza: zbornik tekstov Lacanove šole psihoanalize*, ur. Slavoj Žižek, 111–132. Ljubljana: Univerzum.

Martin, James R. The Theory of Storms: Jacob Burckhardt and the Concept of 'historical crisis'. *Journal of European Studies* 40 (4): 307–327.

Marx, Karl. 1957. *Beda filozofije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Merhar, Viljem. 2005. Poglobljanje kapitalističnih protislovij z neoliberalističnim umikom države iz gospodarstva. *Teorija in praksa* 42 (4–6): 606–621.

Minkenberg, Michael in Pascal Perrineau. 2007. The Radical Right in the European Elections 2004. *International Political Science Review* 28 (1): 29–55.

Močnik, Rastko. 2001. Ali lahko univerza nudi začasno zatočišče teoretski produkciji? *Družboslovne razprave* 17 (37–38): 97–108.

Oesch, Daniel. 2008. Explaining Worker's Support for Right-wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway and Switzerland. *International Political Science Review* 29 (3): 349–373.

Petovar, Gašper. 2011. *Mencinger: Krize ni povzročilo samoupravljanje; Brščič: Težave Slovenije izvirajo iz dediščine socializma.* Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/gospodarstvo/mencinger-krize-ni-povzrocilo-samoupravljanje-brscic-tezave-slovenije-izvirajo-iz-dediscine-socializma/263165> (21. avgust 2011).

Pop-Eleches, Grigore. 2008. Crisis in the Eye of the Beholder: Economic Crisis and Partisan Politics in Latin American and East European International Monetary Fund Programs. *Comparative Political Studies* 41 (9): 1179–1211.

Roberts, David D. 2000. How Not to Think About Fascism and Ideology, Intellectual Antecedents and Historical Meaning. *Journal of Contemporary History* 35 (2): 185–211.

RTVSLO. 2009a. *Spremembe sistema onkraj naše domišljije*, 7. marec. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/spremembe-sistema-onkraj-nase-domisljije/97796> (21. avgust 2011).

--- 2009b. *Temeljni dohodek utegne postati realnost*, 21. april. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/temeljni-dohodek-utegne-postati-realnost/99279> (21. avgust 2011).

--- 2009c. *Marxov recept ni rešitev*, 10. september. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/zizek-marxov-recept-ni-resitev/212026> (21. avgust 2011).

Soros, George. 1998. *Kriza globalnega kapitalizma: odprta družba v nevarnosti.* Ljubljana: Cankarjeva založba.

Subversive Film Festival. 2010. Dostopno prek: http://www.subversivefilmfestival.com/subff2010/index_direkt_det.php?tekst_id=131&menu_id=30&sm_id=31&spn=1 (21. avgust 2009).

Štefančič, Marcel Jr. 2009. »Prihodnost bo socialistična ali komunistična!«. Dostopno prek: http://www.mladina.si/te dnik/200911/prihodnost_bo_komunisticna_ali_socialisticna_ (21. avgust 2011).

Ule, Andrej. 2004. Znanost v družbi znanja. *Teorija in praksa* 41 (1–2): 256–271.

Van der Valk, Ineke. 2003. Right–wing Parliamentary Discourse on Immigration in France. *Discourse & Society* 14 (3): 309–348.

Žižek, Slavoj. 2008. Za politično ekonomijo gre, tepec! *Mladina* (41). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/200841/za_politico_ekonomijo_gre__tepec_ (21. avgust 2011).

--- 2010. *Najprej kot tragedija, nato kot farsa*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

--- 2010a. *Living in the End Times*. London, New York: Verso.

--- 2011. *Poskusiti znova, spodleteti bolje*. Ljubljana: Cankarjeva založba.